

Arabia Saudyjska i Iran – wybrane aspekty mocarstwowości

Michał Dahl

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Celem artykułu jest przeanalizowanie potencjałów mocarstwowych Arabii Saudyjskiej i Iranu. Analiza ukierunkowana jest na znalezienie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: które z państw toczących tzw. nową zimną wojnę na Bliskim Wschodzie – Arabia Saudyjska czy Iran – w większym stopniu wypełnia kryteria kwalifikujące je jako mocarstwo? Skonstruowana na podstawie pytania badawczego hipoteza zakłada, iż w przypadku zestawienia potencjałów mocarstwowych Arabii Saudyjskiej i Iranu to Rijad jawi się jako aktor silniejszy, a tym samym bardziej zdolny do odgrywania roli regionalnego lidera. W celu weryfikacji hipotezy badawczej wykorzystano kryteria mocarstwowości sformułowane przez A. Włodkowską: miernik populacyjno-demograficzny, terytorialny (geopolityczny), ekonomiczno-technologiczny oraz militarny.

Przełożenie wyników analizy na wartości liczbowe pozwoliło na pozytywną weryfikację hipotezy badawczej. Porównanie bieżących potencjałów mocarstwowych Rijadu i Teheranu, a także uwzględnienie trendów ich ewolucji prowadzi do wniosku, że Arabia Saudyjska przewyższa rywala potencjałem predestynującym do roli mocarstwa regionalnego. Królestwo jest nie tylko największym i najbardziej ekonomicznie rozwiniętym państwem regionu, ale i podmiotem charakteryzującym się korzystnymi i perspektywicznymi wskaźnikami demograficzno-ekonomicznymi, przeznaczającym najwięcej spośród aktorów bliskowschodnich na modernizację i rozbudowę armii.

Słowa kluczowe: Arabia Saudyjska, Iran, mocarstwowość.

Bliski Wschód jest dla analityków współczesnych stosunków międzynarodowych przede wszystkim regionem dynamicznych przemian społeczno-politycznych i obszarem długotrwałych konfliktów, m.in. izraelsko-palestyńskiego, jemeńskiego i syryjskiego. Region jawi się także jako arena rywalizacji mocarstw: zarówno państw bliskowschodnich, takich jak np. Arabia Saudyjska, Iran i Turcja, jak i graczy światowych, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych i Rosji, próbujących realizować swoje interesy za pomocą bezpośredniego lub pośredniego zaangażowania w wyżej wymienione spory. Aktorem, który bierze udział w dwóch największych konfliktach bliskowschodnich (Syria, Jemen), jest Arabia Saudyjska, aspirująca do roli lidera

świata arabsko-muzułmańskiego¹. W wyścigu o przywództwo w regionie Królestwo Zmieszane jest zmuszone rywalizować przede wszystkim z Iranem, podtrzymując wielowiekowe podziały na tle religijnym, które stały się osią dzielącą świat islamu na dwa zantagonizowane obozy – sunnicki i szyicki². Współcześnie do starć na linii Rijad–Teheran dochodzi przede wszystkim na frontach konfliktów zastępczych (*proxy conflicts*), m.in. w Egipcie, Bahrajnie, Syrii, Palestynie, Jemenie, Iraku i Jordanii³.

Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie potencjałów mocarstwowych Arabii Saudyjskiej i Iranu. Analiza ukierunkowana jest na znalezienie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: które z państw toczących tzw. nową zimną wojnę na Bliskim Wschodzie – Arabia Saudyjska czy Iran – w większym stopniu wypełnia kryteria kwalifikujące je jako mocarstwo? Skonstruowana na podstawie pytania badawczego hipoteza zakłada, iż w przypadku zestawienia potencjałów mocarstwowych Arabii Saudyjskiej i Iranu to Rijad jawi się jako aktor silniejszy, a tym samym bardziej zdolny do odgrywania roli regionalnego lidera. Mając świadomość, że geopolityka Bliskiego Wschodu jest zagadnieniem niezwykle złożonym i wielopłaszczyznowym, ambicją autora nie jest dokładne przeanalizowanie i szczegółowe opisanie wszystkich aspektów mocarstwowości, lecz jedynie wymienienie i scharakteryzowanie kilku czynników, pozwalających – jego zdaniem – na ustosunkowanie się do problemu badawczego będącego przedmiotem dociekań.

Kryteria przestrzenne wyznaczone na potrzeby artykułu obejmują państwa wchodzące w skład regionu geopolitycznego nazywanego „Bliskim Wschodem”. Z uwagi na trudności w ustaleniu granic regionu autor zdecydował o skorzystaniu z ram geograficznych tego obszaru wyznaczonych przez Radosława Fiedlera, obejmujących swoim zasięgiem państwa Półwyspu Arabskiego, Izrael, Jordanię, Syrię, Irak, Liban, a także Egipt, Turcję i Iran⁴. Zarysowane w ten sposób ramy przestrzenne Bliskiego

¹ M. Hyra, *Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w aktualne konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie – przyczyny i perspektywy*, „Przegląd Geopolityczny” 2016, t. 17, s. 50. Por. N. Patrick (red.), *Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation*, I.B. Tauris, London–New York 2016; R. Rieger, *Saudi Arabian Foreign Relations: Diplomacy and Mediation in Conflict Resolutions*, Routledge, London–New York 2017; P.W. Wilson, D.F. Graham, *Saudi Arabia: The Coming Storm*, Routledge, London–New York 2015.

² Ibidem. Por. S. Saleem, *Saudi-Iran conflict: Challenges beyond Sunni-Shia tensions*, „RSIS Commentaries” 2016, nr 15. Por. A. Siegel, *Sectarian wwitter wars: Sunni-Shia conflict and cooperation in the digital age*, „Carnegie Endowment for International Peace” 2015.

³ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, *Bliskowschodnia „zimna wojna”, czyli saudyjsko-irańska rywalizacja w regionie w obliczu „arabskiej wiosny”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, t. 2, nr 30, s. 185–186. Por. M. Dahl, *Aktywność dyplomacji USA wobec państw członkowskich Unii Europejskiej w latach 2009–2013*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2019, s. 81–82; M. Ekşi, *Regional hegemony quests in the Middle East from the balance of power system to the balance of proxy wars: Turkey as balancing power for the Iran – Saudi rivalry*, „Gazi Akademik Bakış” 2017, t. 11, nr 21, s. 133–156; G. Hughes, *A proxy war in Arabia: The dhofar insurgency and cross-border raids into South Yemen*, „The Middle East Journal” 2015, t. 69, nr 1, s. 91–104; A. Marshall, *From civil war to proxy war: past history and current dilemmas*, „Small Wars and Insurgencies” 2016, t. 27, nr 2, s. 183–195.

⁴ Por. R. Fiedler, *Od przywództwa do hegemonii. Stany Zjednoczone wobec bliskowschodniego obszaru niestabilności w latach 1991–2009*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2009, s. 84–88.

Wschodu uwzględniają specyfikę regionu, będącego areną interakcji zarówno wyżej wymienionych państw, jak i aktorów zewnętrznych, wpływających na kształt ładu globalnego. W trosce o jak największą przydatność analizy w pracy przytoczono dane statystyczne łączące w sobie jednocześnie przymioty wiarygodności i aktualności (w większości dane z lat 2015–2017). Metodami badawczymi wybranymi na potrzeby artykułu są analiza danych statystycznych i analiza porównawcza.

Mocarstwowość w stosunkach międzynarodowych

System międzynarodowy składa się z państw, które choć równe pod względem prawnym (*de iure*), różnią się względem siebie potencjałem, wielkością i siłą. Problem ten znany jest w nauce o stosunkach międzynarodowych niemal od momentu powstania niezależnych bytów państwowych, wśród których można wyróżnić podmioty, których siła znacznie przewyższa możliwości innych krajów. Oczywiście jest, że nie każde państwo dysponuje instrumentarium środków umożliwiających pełnienie roli hegemonu czy to o statusie regionalnym, sektorowym, czy tym bardziej globalnym, dlatego też obok podmiotów najpotężniejszych zawsze funkcjonowały państwa, których potencjał można określić jako „mały”, „bardzo mały” lub „średni”⁵. Jediną szansą na uniknięcie marginalizacji i utraty podmiotowości w polityce zagranicznej, na co narażone są przede wszystkim państwa najsłabsze, wydaje się być podjęcie działań zmierzających do wejścia do grupy aktorów najsilniejszych, na co często decydują się państwa, których potencjał określić można jako „średni”. Z drugiej strony każdorazowa próba znalezienia się danego podmiotu w elitarniej grupie najsilniejszych może spotkać się z reakcją państw zaliczanych do grona światowych decydentów, dążących do realizacji wyznaczonych celów i zabezpieczenia interesów, nierzadko przesądzających o istnieniu i przetrwaniu innych państw oraz przebiegu konfliktów zbrojnych, w tym zawarciu pokoju⁶. Podmioty prawa międzynarodowego prowadzące tego rodzaju działalność można określić mianem wielkich mocarstw.

Problematyka mocarstwowości doczekała się szerokiego opracowania w literaturze przedmiotu zarówno w nauce światowej⁷, jak i na gruncie polskim⁸. Wybór

---

⁵ A. Włodkowska, *Mocarstwowość w polityce zagranicznej państw*, w: R. Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 163.

⁶ Ibidem.

⁷ Por. S. Hast, *Spheres of Influence in International Relations. History, Theory and Politics*, Routledge, London 2014. Por. R. Jackson, G. Sørensen, J. Møller, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford 2019; R. Maghroori, B. Ramberg (red.), *Globalism Versus Realism: International Relations' Third Debate*, Routledge, New York 2018; B.C. Schmidt (red.), *International Relations and the First Great Debate*, Routledge, New York 2012; A.B. Tickner, D.L. Blaney (red.), *Thinking International Relations Differently*, Routledge, New York 2012.

⁸ Dla celów niniejszej pracy szczególnie interesujące wydają się badania nad mocarstwowością prowadzone przez Agatę Włodkowską-Bagan. Por. A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa 2013. W kontekście analizy użyteczne okazać się mogą także monografie o charakterze teoretycznym, dostarczające niezbędnej wiedzy o klasyfikacji i funkcjonowaniu

sposobu kwalifikacji mocarstw uzależniony jest od obranych kryteriów i stosowanego nazewnictwa. Jako przykład hierarchizacji podać można m.in. strukturę społeczności międzynarodowej według A.F.K. Organskiego, dającą się przedstawić w formie piramidy, na której szczycie znajduje się mocarstwo dominujące, pod nim zaś kolejno: grupa wielkich mocarstw, państwa średniego rzędu, małe państwa oraz terytoria niesamodzielne i zależne⁹. Inne rozróżnienie zaproponował S.L. Spiegel, wymieniając następujące kategorie państw: supermocarstwa, mocarstwa drugoplanowe, mocarstwa średniego rzędu, mocarstwa mniejsze, państwa regionalne, minipaństwa i państwa zależne¹⁰. Propozycja klasyfikacji państw opracowana przez J. Stefanowicza opiera się natomiast na dwóch podstawowych grupach: mocarstwach oraz innych państwach. Do pierwszej z nich badacz zaliczył mocarstwa światowe (mające interesy globalne) oraz mocarstwa sektorowe (np. mocarstwa gospodarcze lub militarne), do drugiej zaś państwa średnie, małe, a także tzw. minipaństwa¹¹.

W kontekście analizy mocarstwowości w dynamicznie zmieniającym się regionie, jakim jest – szczególnie współcześnie – Bliski Wschód, najbardziej użyteczna wydaje się klasyfikacja zaproponowana przez Agatę Włodkowską. Rozróżniając mocarstwa pod względem zasięgu oddziaływań na społeczność międzynarodową, badaczka wymieniła następujące ich typy: mocarstwa globalne (Stany Zjednoczone, ZSRR), regionalne (np. Japonia, Francja) oraz subregionalne (np. Polska)¹².

Aby jak najdokładniej ustosunkować się do pytania badawczego niniejszego artykułu („które z państw toczących tzw. nową zimną wojnę na Bliskim Wschodzie – Arabia Saudyjska czy Iran, w większym stopniu wypełnia kryteria kwalifikujące dane państwo jako mocarstwo?”), niezbędny jest wybór kryteriów umożliwiających porównanie potencjałów mocarstwowych w regionie. Warto przy tym podkreślić, że lista elementów składowych niezbędnych do osiągnięcia statusu mocarstwa – w tym przypadku mocarstwa regionalnego – nie jest listą zamkniętą, a waga poszczególnych czynników różni się w zależności od oceny formułujących je badaczy. Charakter niniejszej pracy,

---

mocarstw, oraz artykuły w tomach zbiorowych, których autorzy zdecydowali się na zbadanie poszczególnych aspektów mocarstwowości we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Por. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008; T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006; A. Jagiełło, *Potencjał mocarstwowości państw regionu azjatyckiego na przykładzie Japonii*, w: M. Pietrasiak (red.), *Mocarstwa i mocarstwowość: perspektywa azjatycka*, Wyższa Szkoła Handlowa im. Króla Stefana Batorego w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2012; J. Mydlak, *Indie na światowej scenie polityki i ekonomii – wybrane aspekty mocarstwowości*, w: M. Pietrasiak (red.), op. cit.; W. Kostecki, *Współczesna struktura mocarstwowości*, w: S. Wojciechowski, M. Tomczak (red.), *Mocarstwowość na przełomie XX i XXI w. Teorie – analizy – prognozy*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, Poznań 2010; K. Żodź-Kuźnia, *Indie – „wschodzące mocarstwo wiedzy”*, w: S. Wojciechowski, M. Tomczak (red.), op. cit.

⁹ Por. J. Wiśniewski, K. Żodź-Kuźnia, *Mocarstwa współczesnego świata – problem przywództwa światowego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, s. 12.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, s. 12–13.

¹² Por. A. Włodkowska, op. cit., s. 165–166.

a przede wszystkim ograniczenia objętościowe, implikuje konieczność skorzystania ze stosunkowo niewielkiej liczby kryteriów obejmujących swoim zasięgiem szerokie spektrum czynników. Optymalnymi wydają się zatem kryteria sformułowane przez A. Włodkowską, zaprezentowane w monografii pod red. R. Zięby, zatytułowanej *Wstęp do polityki zagranicznej państwa: miernik populacyjno-demograficzny, terytorialny (geopolityczny), ekonomiczno-technologiczny oraz militarny*¹³. Analiza powyższych kryteriów, dokonana na łamach kolejnych rozdziałów, stanowić będzie podstawę do udzielenia odpowiedzi na pytania postawione we wstępie do niniejszej pracy.

Kryterium populacyjno-demograficzne

W ramach pierwszego kryterium pod uwagę wzięto takie parametry, jak: liczba ludności i gęstość zaludnienia danego kraju, a także – pomocniczo – mediana wieku ludności oraz saldo migracji z lat 2010–2015. Istnieje wiele innych czynników, które mogłyby zostać uwzględnione przy analizie miernika populacyjno-demograficznego, jak choćby wykształcenie ludności czy struktura demograficzna społeczeństw, jednak elementy wymienione w tabeli 1 pozwalają na wyodrębnienie państw mogących

---

¹³ Ibidem, s. 164. W regionach charakteryzujących się znaczną dynamiką przemian społeczno-politycznych, a do takich z całą pewnością należy Bliski Wschód, istotną rolę w kształtowaniu pozycji mocarstwowej poszczególnych państw odgrywa prowadzona przez nie polityka zagraniczna, w tym m.in. jakość dyplomacji i zasięg umownych powiązań międzynarodowych. Chęć precyzyjnego ustosunkowania się do problemu badawczego wymusza także przybliżenie najważniejszych uwarunkowań regionalnych, do których na Bliskim Wschodzie zaliczyć można m.in. strategiczne sojusze Waszyngtonu z Rijadem, Tel Awiem i państwami Zatoki Perskiej, współpracę Iranu, Rosji i Turcji, a także zaangażowanie zarówno światowych potęg, jak i aktorów regionalnych w konflikty zbrojne, przede wszystkim w Syrii i Jemenie. Mimo świadomości autora co do znaczenia wyżej wymienionych czynników dla przebiegu procesu badawczego, koncepcja niniejszego artykułu (ograniczona w dużej mierze wymogami objętościowymi) nie pozwala na ich omówienie. Przydatne uzupełnienie rozważań stanowić mogą opracowania autorstwa polskich historyków i politologów, m.in. Roberta Czuldy, Wojciecha Grabowskiego, Przemysława Osiewicza, Rafała Ożarowskiego i Jerzego Zdanowskiego. Por. R. Czulda, *Instability in Yemen: A critical analysis of Iranian strategy in the "proxy war" with Saudi Arabia*, w: I. El-Anis, N. Underhill, S. Joharchi (red.), *Security and Insecurity in the Middle East*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2018 R. Czulda, *The struggle of Iran and Saudi Arabia over Iraq*, w: P. Bátor, R. Ondrejcsák (red.), *PANORAMA of Global Security Environment 2015–2016*, STRATPOL, Bratislava 2016; W. Grabowski, *Geopolityczna analiza potęgi w subregionie Zatoki Perskiej*, „Przegląd Strategiczny” 2014, nr 7; P. Osiewicz, *Ideological determinants of the current Saudi-Iranian rivalry in the Middle East*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 2; idem, *Iran jako mocarstwo regionalne na Bliskim Wschodzie: przed i po rewolucji z 1979 roku*, w: *Iran – 30 lat po rewolucji*, „Biblioteka Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2009, t. 12, idem, *The Iranian foreign policy in the Persian Gulf region under the rule of president Hassan Rouhani: continuity or change*, „Przegląd Strategiczny” 2014, nr 7; idem, *The ongoing military conflicts in Syria and Yemen: recent developments, their consequences, and scenarios*, „Przegląd Strategiczny” 2017, nr 10; *Zmiany społeczno-polityczne w państwach arabskich po 2010 roku: krytyczna analiza stosowanych pojęć*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 1; R. Ożarowski, *Aspiracje polityczne Iranu w aspekcie bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Iran – 30 lat po rewolucji*, „Biblioteka Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2009, t. 12; J. Zdanowski, *Historia społeczeństw muzułmańskiego Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Askon, Warszawa 2013; idem, *Stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XX wieku*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012.

aspirować do statusu mocarstwa regionalnego poprzez wypełnienie pierwszego z czterech kryteriów mocarstwowości.

Pierwszym etapem w procesie zmierzającym do wyłonienia państwa dominującego w aspekcie populacyjno-demograficznym jest wyodrębnienie podmiotów wyróżniających się pod względem liczby ludności. Biorąc pod uwagę powyższe kryterium, należy na pierwszym miejscu wymienić Egipt, będący najludniejszym krajem Bliskiego Wschodu (94,7 mln). Na wyróżnienie zasługują także: Iran (82,8 mln), Turcja (80,3 mln), Irak (38,1 mln), Arabia Saudyjska (28,2 mln), Jemen (27,4 mln) oraz Syria (17,2 mln), których populacje liczebnie znacznie przewyższają populacje pozostałych ośmiu państw regionu (w sumie 38,4 mln mieszkańców).

Tabela 1. Region Bliskiego Wschodu pod względem populacyjno-demograficznym

Lp.	Państwo	Liczba ludności (tys., 2017)	Gęstość zaludnienia (os./km ² , 2016)	Mediana wieku ludności (2015)	Saldo migracji (2010–2015)
1.	Arabia Saudyjska	28 160	15	29,8	10,8
2.	Bahrajn	1 379	1 848	31,2	6,4
3.	Egipt	94 667	96	24,7	-0,6
4.	Irak	38 146	86	19,4	2,8
5.	Iran	82 802	49	29,5	-1,0
6.	Izrael	8 175	395	30,2	0,5
7.	Jemen	27 393	52	19,2	11,0
8.	Jordania	8 185	107	22,1	23,9
9.	Katar	2 285	221	31,3	56,5
10.	Kuwejt	2 833	227	33,4	38,7
11.	Liban	6 238	587	28,5	49,1
12.	Oman	3 355	14	29,0	45,2
13.	Syria	17 186	100	20,2	-41,8
14.	Turcja	80 275	103	29,9	4,3
15.	ZEA	5 927	111	33,4	4,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych odpowiednio: dla liczby ludności – *Middle Eastern powers ranked by military strength ranking*, „Global Firepower”, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-middle-east.asp> (dostęp: 3.03.2018); dla mediany wieku ludności i salda migracji – *The 2017 revision of world population prospects*, „United Nations DESA/Population Division”, <https://esa.un.org/unpd/wpp/> (dostęp: 3.03.2018); dla gęstości zaludnienia – *Population density (people per sq. km of land area)*, „The World Bank”, <https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST> (dostęp: dn. 3.03.2018).

Przyglądając się parametrowi określającemu gęstość zaludnienia, można zaobserwować – co nie jest zresztą niespodzianką – iż przyjmuje on wartość największą w bogatych, ale niewielkich krajach Zatoki Perskiej (Bahrajn, Katar, Kuwejt, ZEA; odpowiednio 1848, 221, 227 i 111 os./km²), a także w Izraelu (395 os./km²) i Jordanii

(107 os./km²). W grupie państw najludniejszych największą gęstością zaludnienia cechuje się Turcja (103 os./km²), a także Syria (100 os./km²), Egipt (96 os./km²) i Irak (86 os./km²). Stosunkowo mała gęstość zaludnienia Jemenu (52 os./km²), Iranu (49 os./km²) i Arabii Saudyjskiej (15 os./km²) uniemożliwiłaby tym państwom uzyskanie statusu mocarstwa regionalnego w przypadku, gdyby wyłącznie kryterium populacyjno-demograficzne decydowało o jego uzyskaniu.

Pozostałe parametry: mediana wieku ludności i saldo migracji mają charakter pomocniczy wobec liczby ludności i gęstości zaludnienia, będących najistotniejszymi elementami pierwszego kryterium. Jeśli chodzi o medianę wieku ludności, dwa państwa – Irak i Syria – posiadają najmłodsze w regionie społeczeństwa (odpowiednio 19,4 i 20,2 roku; w przypadku Jemenu wskaźnik ten jest jeszcze niższy i wynosi 19,2). Wyróżnione pod względem potencjału mocarstwowego Egipt i Turcja także cechują się stosunkowo młodym społeczeństwem, jednak w przypadku Egiptu mediana wieku ludności przyjmuje wartość 24,7, natomiast dla Turcji wynosi 29,9, co z jednej strony pozbawia Ankarę atutu, jakim dla potencjalnego mocarstwa jest duża liczba osób wchodzących na rynek pracy, z drugiej zaś świadczy o postępującym rozwoju społeczno-ekonomicznym kraju. Ostatni element – saldo migracji – uważany jest za czynnik o niezwykle zmiennej dynamice, co szczególnie się uwidacznia w niestabilnym politycznie regionie, jakim jest Bliski Wschód. Spośród czterech państw wyróżnionych pod względem potencjału mocarstwowego dodatnie saldo migracji w badanym okresie wystąpiło w Turcji i Iraku (odpowiednio 4,3 i 2,8), ujemne zaś w Syrii (–41,8) i Egipcie (–0,6).

Biorąc pod uwagę przeanalizowane wyżej parametry, można dojść do wniosku, że spośród 15 państw Bliskiego Wschodu kryterium populacyjno-demograficzne jest w największym stopniu wypełniane przez Turcję. Warunki uwzględnione w mierniku, przede wszystkim opierające się na liczbie ludności i gęstości zaludnienia, są także spełniane przez Irak i Egipt, gdyż wyraźnie ujemne saldo migracji w wyludniającej się, ogarniętej wojną Syrii wydaje się zmniejszać szanse Damaszku na populacyjną dominację w regionie.

Pomimo iż ani Arabia Saudyjska, ani Iran nie mogą być stawiane w roli lidera Bliskiego Wschodu pod względem populacyjno-demograficznym, ani też nie wypełniają pierwszego z kryteriów mocarstwowości, konieczność ustosunkowania się do problemu badawczego pracy implikuje zestawienie Rijadu i Teheranu niejako w izolacji w celu sprawdzenia, które z nich lepiej prezentuje się na tle miernika. Analizując dane zamieszczone w tabeli 1, odpowiedź na tak postawione pytanie wydaje się oczywista. Z liczbą niemal 83 mln mieszkańców i gęstością zaludnienia równą 49 os./km² Iran wyraźnie dominuje nad Arabią Saudyjską (odpowiednio 28,2 mln i 15 os./km²). Z drugiej strony, patrząc na parametr pomocniczy – saldo migracji, według którego Arabia Saudyjska w latach 2010–2015 zanotowała zauważalny wzrost liczby ludności (10,8), można prognozować, że liczba ludności Królestwa będzie systematycznie wzrastać, natomiast Iranu – maleć.

Kryterium terytorialne (geopolityczne)

Kluczowym parametrem miernika geopolitycznego jest wielkość terytorium badanych państw. Autor artykułu zdaje sobie sprawę z istnienia wielu innych czynników, które w ramach analizy kryterium terytorialnego powinny zostać wzięte pod uwagę (np. ukształtowanie terenu, charakter granic, występowanie bogactw naturalnych), jednak – z uwagi na ograniczenia objętościowe – nie mogą one zostać omówione w niniejszej pracy. Rozległość terytorium, choć nie jest czynnikiem przesądzającym o statusie mocarstwa o charakterze globalnym, odgrywa istotną rolę w budowaniu pozycji mocarstwowej na szczeblu regionalnym. Uzasadnienie powyższej tezy stanowić może fakt, iż nie wszystkie spośród największych terytorialnie państw świata (Rosja, Chiny, Stany Zjednoczone, Kanada, Brazylia, Indie) nazwiemy mocarstwami globalnymi, ale wszystkie z wyżej wymienionych są istotnymi graczami na arenie międzynarodowej. Z drugiej strony należy pamiętać, że niespełnienie kryterium geopolitycznego nie uniemożliwia osiągnięcia przez państwo statusu mocarstwa globalnego. Najlepszy przykład tego typu aktorów stanowią Francja i Wielka Brytania, dawne potęgi kolonialne, które – pomimo znacznych strat terytorialnych i ludnościowych – zaliczane są do grona najpotężniejszych państw świata¹⁴.

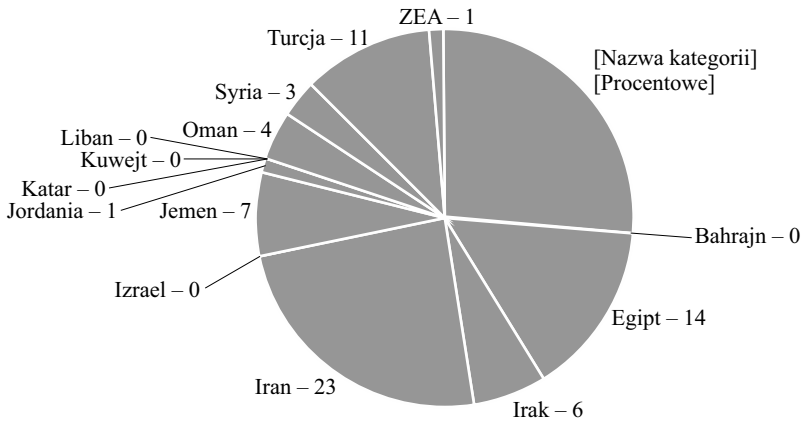
Szczegółowe dane nt. udziału powierzchni poszczególnych państw w powierzchni regionu Bliskiego Wschodu zostały przedstawione na wykresie 1. Wielkość terytorium państw będących przedmiotem analizy w niniejszej pracy w sposób wyraźny przekracza połowę powierzchni całego regionu (odpowiednio 30% udziału Arabii Saudyjskiej i 23% udziału Iranu). Z uwagi na kryterium geopolityczne (biorąc pod uwagę jedynie wielkość terytorium) istotnymi aktorami regionalnymi są także Egipt i Turcja (odpowiednio 14 i 11%). Kolejne państwa, wyróżnione według miernika populacyjno-demograficznego (Jemen, Irak i Syria), charakteryzują się stosunkowo niewielkim potencjałem geopolitycznym (odpowiednio 7, 6 i 3%). Po zastosowaniu miernika terytorialnego okazuje się, iż pozostałe państwa Bliskiego Wschodu – pomimo przewagi liczebnej – odgrywają marginalną rolę w powierzchni regionu (w sumie ok. 6%: Oman – 4%, Jordania i ZEA – 1%, Bahrajn, Izrael, Katar, Kuwejt, Liban – łącznie ok. 1%).

Biorąc pod uwagę przeanalizowane wyżej dane, można dojść do wniosku, że spośród 15 państw Bliskiego Wschodu kryterium terytorialne (geopolityczne) jest w największym stopniu wypełniane przez Arabię Saudyjską, i właśnie to państwo należy wskazać jako regionalnego lidera w drugim z czterech przyjętych kryteriów mocarstwowości. Warunki uwzględnione w mierniku, opierające się wyłącznie na udziale powierzchni danego państwa w powierzchni regionu Bliskiego Wschodu, są także w dużym stopniu spełniane przez Iran, Egipt i Turcję oraz – w mniejszym zakresie – Jemen, Irak i Syrię.

---

¹⁴ Por. A. Włodkowska, op. cit., s. 164.

Wykres 1. Udział powierzchni poszczególnych państw w powierzchni regionu Bliskiego Wschodu w roku 2017 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z *Land area (sq. km)*, „The World Bank”, <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2> (dostęp: 3.03.2018).

Kryterium ekonomiczno-technologiczne

W ramach trzeciego kryterium pod uwagę wzięto takie parametry, jak: wartość PKB *per capita*, dynamika wzrostu PKB, struktura zatrudnienia oraz struktura handlu zagranicznego. Warto podkreślić, że istnieje wiele innych czynników, które mogłyby zostać uwzględnione przy analizie miernika ekonomiczno-technologicznego, jednak celem zastosowania kryterium jest sprawdzenie, którzy z analizowanych aktorów cechują się najwyższym poziomem rozwoju ekonomiczno-technologicznego. Autorka kryteriów przyjętych na potrzeby niniejszej pracy podkreśliła, że „[i]m wyższa nowoczesność struktury gospodarki narodowej i stały dostęp do surowców, tym większa możliwość odniesienia sukcesu ekonomicznego tak w czasie wojny, jak i pokoju”¹⁵. Doniosłość trzeciego miernika wydaje się podkreślać fakt, iż do najważniejszych potęg światowych zaliczyć można państwa posiadające silne i nowoczesne gospodarki¹⁶.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 2 wynika, że najwyższa wartość PKB *per capita* z zasady daje się zaobserwować w najmniejszych państwach regionu, będących przy tym państwami bogatymi i gęsto zaludnionymi. W 2017 r. liderem pod względem wysokości pierwszego z analizowanych parametrów był Katar (63,25 tys. USD). Do grupy państw o najwyższym poziomie PKB *per capita* zaliczyć można także ZEA, Izrael, Kuwejt, Bahrajn i Arabię Saudyjską – pierwszy z obecnych w zestawieniu aktorów, którego wielkość powierzchni przekracza 1% powierzchni regionu (odpowiednio 40,7, 40,27, 29,04, 23,66 oraz 20,85 tys. USD). Wysoki na tle badanej grupy

¹⁵ Ibidem, s. 165.

¹⁶ Ibidem. Por. R. Payne, *Global Issues*, Pearson Education Inc., Boston 2017.

Tabela 2. Wybrane wskaźniki rozwoju ekonomicznego państw Bliskiego Wschodu (2017 r.)

Lp.	Państwo	Wartość PKB per capita (tys. USD)	Dynamika wzrostu PKB (%)	Struktura zatrudnienia			Struktura handlu zagranicznego		
				Rolnictwo (%)	Przemysł (%)	Usługi (%)	Import (mld USD)	Eksport (mld USD)	Bilans handlu zagr. (mld USD)
1.	Arabia Saudyjska	20,85	-0,9	6,7	21,4	71,9	119,3	221,1	101,8
2.	Bahrajn	23,66	3,9	1,0	32,0	67,0	16,1	15,4	-0,7
3.	Egipt	2,41	4,2	25,8	25,1	49,1	59,8	23,3	-36,5
4.	Irak	5,02	-2,1	21,6	18,7	59,8	39,5	61,4	21,9
5.	Iran	5,6	3,8	16,3	35,1	48,6	79,4	101,4	22,0
6.	Izrael	40,27	3,3	1,1	17,3	81,6	68,6	58,7	-9,9
7.	Jemen	1,11	-5,9	b/d	b/d	b/d	4,1	0,4	-3,7
8.	Jordania	4,13	2,0	2,0	20,0	78,0	18,2	7,5	-10,7
9.	Katar	63,25	1,6	b/d	b/d	b/d	30,8	67,5	36,7
10.	Kuwejt	29,04	-2,9	b/d	b/d	b/d	29,5	55,2	25,7
11.	Liban	8,81	1,5	b/d	b/d	b/d	18,3	3,5	-14,8
12.	Oman	15,67	-0,3	4,7	49,6	45,0	24,1	103,3	79,2
13.	Syria	2,9*	-36,5**	17,0	16,0	67,0	6,3	1,9	-4,4
14.	Turcja	10,55	7,4	18,4	26,6	54,9	225,1	166,2	-58,9
15.	ZEA	40,7	0,8	7,0	15,0	78,0	229,2	308,5	79,3

* W przypadku Syrii najbardziej aktualne dane dot. PKB (z 2015 r.) pochodzą ze strony internetowej *The World Factbook*, „Central Intelligence Agency”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004-rank.html> (dostęp: 13.04.2019).

** W przypadku Syrii najbardziej aktualne dane dot. wzrostu PKB (z 2014 r.) pochodzą ze strony internetowej *The World Factbook*, „Central Intelligence Agency”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2003-rank.html> (dostęp: 13.04.2019).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych odpowiednio: dla wartości PKB PPP – *GDP per capita (current US\$)*, „The World Bank”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDPPCAP.CD> (dostęp: 13.04.2019); dla dynamiki wzrostu PKB – *GDP growth (annual %)*, „The World Bank”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (dostęp: 13.04.2019); dla struktury zatrudnienia i struktury handlu zagranicznego – *The CIA World Factbook 2017*, „Central Intelligence Agency”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/docs/profiguide.html> (dostęp: 13.04.2019).

państw poziom PKB odnotowano także w Omanie (15,67 tys. USD), Turcji (10,55 tys. USD) i Libanie (8,81 tys. USD). W drugim z państw będących przedmiotem analizy – Iranie – PKB *per capita* wyniósł w 2016 r. 5,6 tys. USD, co nie tylko podkreśla wyraźną słabość gospodarki Islamskiej Republiki względem gospodarki saudyjskiej, ale także sytuuje państwo w grupie najbiedniejszych państw Bliskiego Wschodu (podobnie jak Irak, Jordanię, Syrię, Egipt i Jemen).

Przyglądając się parametrowi określającemu dynamikę wzrostu PKB, można natomiast zaobserwować, iż przyjmuje on wartość największą w przypadku Turcji (7,4%), tempem rozwoju wyraźnie przewyższającej pozostałych aktorów bliskowschodnich. Dodatni wzrost PKB wykazały także gospodarki Egiptu, Bahrajnu, Iranu, Izraela, Jordanii, Kataru, Libanu i ZEA (wartości od 4,2 do 0,8% PKB). Gospodarka Arabii Saudyjskiej odnotowała w 2017 r. spadek wartości PKB (–0,9 proc.), co stanowi wartość nieporównywalnie niższą niż tempo wzrostu Iranu (3,8%). Gospodarki państw, których terytoria stanowiły w badanym okresie arenę konfliktów (Syria i Jemen), według danych zawartych w tabeli 2 charakteryzują się znacznym spadkiem PKB (odpowiednio –36,5 i –5,9%).

Pozostałe parametry: struktura zatrudnienia i struktura handlu zagranicznego, mają charakter pomocniczy wobec wartości PKB *per capita* oraz dynamiki wzrostu PKB, będących najistotniejszymi elementami trzeciego kryterium. Przyglądając się pierwszemu z parametrów pomocniczych, zauważyć można, że najbardziej dogodną strukturę zatrudnienia, świadczącą o unowocześnieniu i konkurencyjności gospodarki, posiada Izrael (81,6% zatrudnionych w usługach, 17,3% w przemyśle i 1,1% w rolnictwie). Pomimo braku danych dotyczących rynku pracy dla niektórych krajów położonych nad Zatoką Perską, na podstawie wartości uzyskanych dla ZEA i Bahrajnu (odpowiednio 78 i 67% zatrudnionych w usługach, 15 i 32% w przemyśle oraz 7 i 1% w rolnictwie) przypuszczać można, że w najmniejszych, bogatych i gęsto zaludnionych państwach regionu około ¾ obywateli zatrudnionych jest w usługach, a pozostała część w przemyśle i rolnictwie, przy czym zatrudnienie w ostatnim z sektorów znajduje niewielki odsetek ludności. Na uwagę zasługuje struktura zatrudnienia pierwszego z analizowanych krajów – Arabii Saudyjskiej, w której udział usług, przemysłu i rolnictwa dla struktury rynku pracy wyniósł odpowiednio 71,9, 21,4 i 6,7%. Wynik ten nie tylko odzwierciedla nowoczesność i konkurencyjność gospodarki Królestwa, ale i pod względem potencjału wynikającego ze struktury rynku pracy sytuuje państwo na pierwszym miejscu w grupie dużych państw regionu (państw bliskowschodnich, których wielkość powierzchni przekracza 1% powierzchni analizowanego obszaru geopolitycznego). Zdecydowanie gorzej kształtują się dane dotyczące struktury zatrudnienia w Iranie (48,6% zatrudnionych w usługach, 35,1% w przemyśle i 16,3% w rolnictwie). Spośród państw regionu mniej korzystna dla gospodarki struktura zatrudnienia występuje jedynie w Egipcie (49,1% zatrudnionych w usługach, 25,1% w przemyśle i 25,8% w rolnictwie), lepsza zaś m.in. w Turcji (54,9% zatrudnionych w usługach, 26,6% w przemyśle oraz 18,4% w rolnictwie).

Ostatni parametr pomocniczy – struktura handlu zagranicznego – w regionie Bliskiego Wschodu uzależniony jest przede wszystkim od handlu surowcami. Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 2, w 2017 r. największe zyski z eksportu wypracowali jedni z największych producentów ropy naftowej na świecie: ZEA (308,5 mld USD) i Arabia Saudyjska (221,1 mld USD). Arabia Saudyjska, ZEA i Oman są także regionalnymi liderami pod względem bilansu handlu zagranicznego, wynoszącego odpowiednio 101,8, 79,3 i 79,2 mld USD. Dodatni bilans handlu zagranicznego występuje także w Katarze (36,7 mld USD), Kuwejcie (25,7 mld USD), Iranie (22 mld USD) oraz Iraku (21,9 mld USD). Ujemny bilans handlu zagranicznego odnotowały natomiast gospodarki Bahrajnu, Jemenu, Syrii, Izraela, Jordanii, Libanu, Egiptu i Turcji (wartości od –0,7 mld USD w przypadku Bahrajnu do –58,9 mld USD dla Turcji).

Biorąc pod uwagę przeanalizowane wyżej parametry, można dojść do wniosku, że spośród państw bliskowschodnich mogących aspirować do miana lidera regionalnego (których wielkość powierzchni przekracza 1 proc. powierzchni regionu) kryterium ekonomiczno-technologiczne jest w największym stopniu wypełniane przez Arabię Saudyjską. Warunki uwzględnione w mierniku, opierające się zarówno na wartości PKB *per capita*, jak i parametrów pomocniczych, takich jak struktura zatrudnienia i bilans handlu zagranicznego, nie tylko podkreślają znacznie większy poziom rozwoju ekonomicznego i zaawansowania technologicznego gospodarki Arabii Saudyjskiej od gospodarki Iranu, ale i wyraźnie predestynują Królestwo do roli gospodarczego lidera Bliskiego Wschodu. Z drugiej strony jeden z parametrów podstawowych – dynamika wzrostu PKB – przyjął w przypadku Iranu wartość wyraźnie wyższą (3,8%) niż dla kurczącej się w 2017 r. gospodarki Arabii Saudyjskiej (–0,9 proc.), czyniąc z rynku irańskiego jeden z najszybciej rozwijających się rynków regionalnych. Zakładając, że obserwowany trend utrzyma się w kolejnych latach, można prognozować stopniową poprawę wskaźników gospodarczych Islamskiej Republiki, a tym samym awans państwa w zestawieniu dotyczącym potęgi ekonomiczno-technologicznej, przygotowanym na potrzebę określenia jego potencjału mocarstwowego.

Kryterium militarne

Pomimo iż doniosłość czynnika militarne w dobie rozwoju technologicznego traci na znaczeniu, wciąż jest on uważany za jedną z najistotniejszych przesłanek mocarstwowości¹⁷. W celu jak najdokładniejszego określenia kryterium militarne dla państw Bliskiego Wschodu autor artykułu zdecydował się na skorzystanie z rankingu opracowanego przez Global Firepower, porządkującego poszczególne państwa świata według siły militarnej¹⁸. Zaletą rankingu jest fakt, iż w procesie jego tworzenia

¹⁷ Por. A. Włodkowska, op. cit., s. 165.

¹⁸ Por. *Middle Eastern powers ranked by military strength ranking*, „Global Firepower”, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-middle-east.asp> (dostęp: 3.03.2018).

wykorzystano ponad 40 różnych wskaźników, m.in. dane dotyczące liczby ludności, siły poszczególnych rodzajów wojsk, wydatków na wojskowość, a także ocenę istniejącej infrastruktury pod kątem przydatności do prowadzenia potencjalnych operacji wojskowych¹⁹.

W ramach trzeciego kryterium pod uwagę wzięto takie parametry, jak: liczba ludności (tys.; jako punkt odniesienia, a nie przedmiot analizy), liczba osób zdolnych do służby wojskowej (tys.), całkowity personel wojskowy (tys.), tzw. aktywny personel wojskowy (tys.), siły rezerwy (tys.) oraz wydatki na wojskowość (mld USD). W analizowanym rankingu nie uwzględniono siły wynikającej z posiadania przez dane państwo broni masowego rażenia, w tym broni nuklearnej, co wydaje się być czynnikiem istotnym, szczególnie w regionie Bliskiego Wschodu. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę fakt, iż państwa uwzględnione w problemie badawczym niniejszego artykułu (Arabia Saudyjska i Iran) oficjalnie nie posiadają broni jądrowej, choć prawdopodobnie dysponują technologią umożliwiającą jej wytworzenie²⁰, uwaga ta nie wydaje się istotnie wpływać na przydatność wybranego zestawu wskaźników dla ustosunkowania się do problemu badawczego.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 3, uwzględniającej wyżej wymienione parametry i klasyfikującej państwa bliskowschodnie według siły militarnej przyporządkowanej im przez twórców rankingu Global Firepower, wyraźnie wynika, iż pod względem potencjału militarnego w 2017 r. liderem regionalnym była Turcja. Znaczenie militarne drugiej najsilniejszej armii NATO podkreśla m.in. znacząca w skali regionu liczba osób zdolnych do służby wojskowej (35 010 tys.), liczebność całkowitego personelu wojskowego (743,4 tys.), tzw. aktywnego personelu wojskowego i sił rezerwy (odpowiednio 382,6 i 360,9 tys.) oraz wysokość wydatków na wojskowość (8,2 mld USD). Egipt, najludniejsze państwo Bliskiego Wschodu, może pochwalić się największą w regionie liczbą całkowitego personelu wojskowego oraz sił rezerwy (odpowiednio 1329 i 875 tys.). Trzecie miejsce zajmuje w zestawieniu stosunkowo niewielki Izrael, który pod względem potencjału militarnego mierzonego na podstawie wydatków na wojskowość (15,5 mld USD), liczebności całkowitego personelu wojskowego, tzw. aktywnego personelu wojskowego i sił rezerwy (odpowiednio 718,3, 168,3 i 550 tys.) wyraźnie dominuje zarówno nad państwami o podobnej powierzchni, jak i znacznie większymi, sklasyfikowanymi na pozycjach 6–15 (m.in. Syria, Irak, ZEA i Kuwejt).

Pomimo iż ani Arabia Saudyjska, ani Iran nie mogą być stawiane w roli lidera Bliskiego Wschodu na podstawie czwartego kryterium mocarstwowości, chęć ustosunkowania się do problemu badawczego pracy implikuje konieczność porównania potencjału militarnego Rijadu i Teheranu. Analiza danych zawartych w tabeli 3 pozwala stwierdzić, że Iran, w którego przypadku wszystkie parametry dotyczące liczebności

---

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Por. *Saudi Arabia pledges to create a nuclear bomb if Iran does*, „BBC News”, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-43419673> (dostęp: 16.03.2018).

Tabela 3. Region Bliskiego Wschodu pod względem potencjału militarnego (2017 r.)

Lp.	Państwo	Liczba ludności (tys.)	Liczba osób zdolnych do służby wojskowej (tys.)	Całkowity personel wojskowy (tys.)	Tzw. aktywny personel wojskowy (tys.)	Sily rezerwy (tys.)	Wydatki na wojskowość (mld USD)
1.	Turcja	80 275	35 010	743,4	382,6	360,9	8,2
2.	Egipt	94 667	35 306	1 329	454,3	875	4,4
3.	Izrael	8 175	3 000	718,3	168,3	550	15,5
4.	Iran	82 802	39 570	934	534	400	6,3
5.	Arabia Saudyjska	28 160	14 000	256	231	25	56,7
6.	Syria	17 186	10 000	304	154	150	1,87
7.	Irak	38 146	13 015	318	168	150	6,1
8.	ZEA	5 927	3 100	64	64	–	14,4
9.	Jemen	27 393	8 175	43,5	43,5	–	1,4
10.	Jordania	8 185	2 825	170,6	105,6	65	1,5
11.	Oman	3 355	1 500	61,8	57,3	4,5	6,7
12.	Kuwejt	2 833	1 365	46,5	15,5	31	5,2
13.	Katar	2 285	465	12	12	–	1,9
14.	Bahrajn	1 379	680	47,4	11,6	45,8	0,7
15.	Liban	6 238	1 865	116	96	20	1,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z *Middle Eastern Powers Ranked by Military Strength Ranking*, „Global Firepower”, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-middle-east.asp> (dostęp: 3.03.2018).

personelu wojskowego i sił rezerwy przyjmują wartości znacznie większe niż te same parametry w przypadku Arabii Saudyjskiej, wyraźnie przewyższa Królestwo pod względem potencjału militarnego. Wniosek ten znajduje potwierdzenie w analizie ponad 40 różnych wskaźników, na podstawie której twórcy rankingu Global Firepower zdecydowali o sklasyfikowaniu Iranu na czwartej lokacie pod względem siły militarnej w regionie Bliskiego Wschodu, podczas gdy Arabia Saudyjska znalazła się na miejscu piątym. Z drugiej strony, przyglądając się wartościom przyjętym dla poszczególnych krajów przez ostatni z parametrów miernika militarnego – wydatki na wojskowość (mld USD), według którego Arabia Saudyjska w 2017 r. przeznaczyła na ten cel kwotę 56,7 mld USD (!), co stanowi niemal taką samą wartość jak wydatki na wojskowość wszystkich pozostałych państw regionu razem wziętych (wśród których z kwotą 6,3 mld USD znalazł się Iran), można prognozować, że jeśli powyższy trend utrzyma się w kolejnych latach, siła militarna Rijadu będzie systematycznie wzrastać.

Podsumowanie i wnioski

Celem artykułu było przeanalizowanie potencjałów mocarstwowych Arabii Saudyjskiej i Iranu. Analiza miała na celu znalezienie odpowiedzi na pytanie, które z państw toczących tzw. nową zimną wojnę na Bliskim Wschodzie – Arabia Saudyjska czy Iran – w większym stopniu wypełnia kryteria kwalifikujące dane państwo jako mocarstwo, a tym samym przewyższa rywala potencjałem predestynującym do roli lidera w regionie. W celu weryfikacji hipotezy badawczej, wskazującej na względną siłę Rijadu, wykorzystano kryteria kwalifikujące dane państwo jako mocarstwo (na potrzeby artykułu: mocarstwo regionalne), sformułowane przez A. Włodkowską: miernik populacyjno-demograficzny, terytorialny (geopolityczny), ekonomiczno-technologiczny oraz militarny²¹. Analiza powyższych kryteriów dokonana została na łamach kolejnych rozdziałów artykułu, a jej podsumowanie przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Porównanie potencjałów mocarstwowych Arabii Saudyjskiej i Iranu

Państwo	Miernik populacyjno-demograficzny	Miernik terytorialny (geopolityczny)	Miernik ekonomiczno-technologiczny	Miernik militarny	Podsumowanie
Arabia Saudyjska	– ↑	X	X↓	– ↑	2,25
Iran	X ↓	–	– ↑	X	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 1, na wykresie 1 oraz w tabelach 2 i 3.

Analizując parametry uzyskane przez Arabię Saudyjską i Iran można zauważyć, że Królestwo lepiej niż Islamska Republika wypełnia drugie i trzecie kryterium

²¹ Por. A. Włodkowska, op. cit., s. 165–166.

mocarstwowe (miernik terytorialny i ekonomiczno-technologiczny), Iran natomiast dominuje w populacyjno-demograficznym i militarnym aspekcie mocarstwowości (dominacja oznaczona w tabeli 4 symbolem „X”).

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w praktyce jedynie miernik terytorialny daje się zweryfikować w sposób zero-jedynkowy, kierując się zasadą, w myśl której z dwóch analizowanych państw podmiot prawa międzynarodowego o większym terytorium w większym stopniu wypełnia kryteria mocarstwowe. W przypadku pozostałych kryteriów należy mieć świadomość, iż ogromne znaczenie ma nie tylko sytuacja zastana, ale także trend. Powyższa uwaga znajduje uzasadnienie w przypadku interpretacji danych uzyskanych przy analizie miernika populacyjno-demograficznego. Liczący niemal 83 mln mieszkańców i charakteryzujący się gęstością zaludnienia równą 49 os./km² Iran co prawda wyraźnie dominuje nad Arabią Saudyjską (odpowiednio 28,2 mln i 15 os./km²), jednak patrząc na parametr pomocniczy – saldo migracji, według którego Arabia Saudyjska w latach 2010–2015 zanotowała zauważalny wzrost liczby ludności (10,8), można prognozować, że liczba ludności Królestwa będzie systematycznie wzrastać, natomiast Iranu (–1,0) – maleć. Konieczność uwzględnienia wspomnianego trendu wymusiła na autorze artykułu uzupełnienie zastosowanego w tabeli 4 binarnego podziału na „X” i „–” o symbole wskazujące na określony trend „↑” i „↓”, w praktyce przesądzające o wynikach analizy. Zaznaczenie trendu okazało się konieczne także w przypadku kryterium ekonomiczno-technologicznego (dominacji gospodarczej Arabii Saudyjskiej w badanym okresie towarzyszył wzrost wartości PKB odnotowany przez gospodarkę irańską: 3,8 proc.) i militarnego (utrzymanie najwyższego w regionie poziomu wydatków na wojskowość może w dłuższej perspektywie przyczynić się do zrównoważenia przez Królestwo przewagi liczebnej wojsk irańskich, a tym samym przewyższenia przez Arabię Saudyjską potencjału militarnego Iranu).

Przełożenie zastosowanych w tabeli 4 symboli na wartości liczbowe („X” równa się „1”, „–” – „0”, natomiast „↑” i „↓” przyjęły wartości odpowiednio „+0,25” i „–0,25”) pozwoliło na pozytywną weryfikację hipotezy badawczej. Porównanie bieżących potencjałów mocarstwowych Rijadu i Teheranu, a także uwzględnienie trendów ich ewolucji prowadzi do wniosku, iż Arabia Saudyjska przewyższa rywala potencjałem predestynującym do roli lidera w regionie (według tabeli 4 wartości odpowiednio 2,25 i 2). Królestwo jawi się nie tylko jako największe i najbardziej ekonomicznie rozwinięte państwo regionu, ale i podmiot charakteryzujący się korzystnymi i perspektywicznymi wskaźnikami demograficzno-ekonomicznymi, przeznaczający najwięcej spośród aktorów regionalnych na modernizację i rozbudowę armii. Niezaprzeczalnie Iran jest także jednym z najważniejszych aktorów bliskowschodnich, jednak w zestawieniu z danymi dotyczącymi potencjału mocarstwowego Arabii Saudyjskiej wskaźniki określające mocarstwowość Iranu przedstawiają się obecnie gorzej, a perspektywa długoterminowa nie wydaje się być korzystna dla Islamskiej Republiki. O ile przewaga Teheranu w aspekcie militarnym, oparta przede wszystkim na liczebności sił konwencjonalnych, nie jest zagrożona, ujemne saldo migracji jawi się jako wyzwanie

i potencjalne zagrożenie dla dominacji kraju w aspekcie populacyjno-demograficznym. Trend ten mógłby zostać wyrównany poprzez dalszy intensywny rozwój gospodarki irańskiej, jednak z uwagi na skalę zapóźnień ekonomicznych, przejawiających się m.in. w strukturze zatrudnienia kraju, pokonanie Rijadu w sferze gospodarczej – nawet w perspektywie długoterminowej – wydaje się mało prawdopodobne.

Saudi Arabia and Iran – selected aspects of superpowerhood

The purpose of this paper is to analyze superpower potentials of Saudi Arabia and Iran. The analysis is aimed at finding the answer to the following research question: which of the states involved in the so-called ‘New Cold War’ in the Middle East – Saudi Arabia or Iran – fulfills to a greater extent the criteria for being qualified as a superpower? The hypothesis constructed on the basis of a research question anticipates that in case of combining Saudi Arabia’s and Iran’s superpower potentials, Riyadh appears to be a stronger actor, and thus, more capable of playing the role of a regional leader. In order to verify the research hypothesis, the superpower criteria formulated by A. Włodkowska were used, namely population and demographic, territorial (geopolitical), economic and technological, as well as military measures.

Transferring the results of the analysis into numerical values has enabled a positive verification of the research hypothesis. Comparing the current superpower potentials of both Riyadh and Tehran as well as taking into account their evolution trends lead to drawing a conclusion that Saudi Arabia outweighs its rival with regard to the potential for playing the role of a regional power. Not only does the Kingdom appear as the largest and most economically developed country in the region, but also an entity characterized by favorable and prospective both demographic and economic indicators, allocating the majority of the Middle Eastern actors to the modernization and expansion of the army.

Keywords: Saudi Arabia, Iran, superpowerhood.